© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

SUV TANQISLIGI SHAROITIDA SHO‘RLANGAN TUPROQLARNING MELIORATIV HOLATINI YAXSHILASH VA SUV RESURSLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Xiyalov Islambek Abdumalik o‘g‘li
Qoraqalpog‘iston qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti
Suv va yer tizimlari kafedrasi assistent-o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada suv tanqisligi sharoitida sho‘rlangan tuproqlarning meliorativ holatini yaxshilash va sug‘orish suvlaridan oqilona foydalanish masalalari yoritiladi. Tuproq sho‘rlanishining kelib chiqish sabablari, suv resurslarini boshqarishdagi mavjud muammolar, sug‘orish me’yorlarini maqbullashtirish va kollektor-drenaj tizimlarini samarali ishlatishning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, suv tejovchi sug‘orish usullarini joriy etish, tuproq namligi va sho‘rlanishini muntazam nazorat qilish hamda meliorativ tadbirlarni hududiy sharoitlarga moslashtirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: suv tanqisligi, sho‘rlangan tuproq, meliorativ holat, suv resurslari, sug‘orish samaradorligi, drenaj.

KIRISH. Suv resurslarining cheklanganligi qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarish samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Sug‘oriladigan dehqonchilikka asoslangan hududlarda suv ta’minotining beqarorligi ekinlarning o‘sishi, hosildorligi va tuproq unumdorligiga ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, sho‘rlangan tuproqlarda suvdan foydalanish masalasi yanada murakkab tus oladi, chunki o‘simliklarning normal rivojlanishi uchun tuproqdagi ortiqcha tuzlarni nazorat qilish va zarur hollarda ularni ildiz zonasidan chiqarish talab etiladi.

Sho‘rlanish tabiiy omillar, sug‘orish amaliyoti, sizot suvlari sathining ko‘tarilishi va drenaj tizimining yetarli darajada ishlamasligi natijasida kuchayishi mumkin. Suv tanqisligi sharoitida esa sho‘r yuvish uchun zarur suv miqdorini ta’minlash qiyinlashadi. Shu bois meliorativ tadbirlarni rejalashtirishda suvdan foydalanish samaradorligi bilan tuproqning tuz rejimini barqarorlashtirish o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash zarur.

MATERIALLAR VA METODLAR. Maqola tuproq melioratsiyasi va suv tejovchi sug‘orish texnologiyalariga oid o‘zbek tilidagi ilmiy-o‘quv adabiyotlarini tahlil qilish asosida tayyorlandi. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va ilmiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Ish nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, unda yangi dala tajribasi natijalari yoki muayyan hududga tegishli o‘lchangan statistik ko‘rsatkichlar keltirilmaydi.

NATIJALAR. Suv tanqisligi sharoitida sho‘rlangan tuproqlarni boshqarish bo‘yicha tahlil bir nechta ustuvor yo‘nalishlarni ajratish imkonini beradi.

Birinchi navbatda, suv resurslarini rejalashtirishda tuproqning meliorativ holati hisobga olinishi kerak. Sho‘rlanish darajasi turlicha bo‘lgan maydonlarga bir xil sug‘orish yoki sho‘r yuvish me’yorini qo‘llash resurslardan samarali foydalanishni ta’minlamaydi. Shu sababli tuproq tahlillari asosida maydonlarni guruhlarga ajratish va har bir guruh uchun alohida meliorativ tadbirlarni belgilash maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, sug‘orish suvining dalaga yetkazilishidagi yo‘qotishlarni kamaytirish lozim. Sug‘orish tarmoqlarini ta’mirlash, suv taqsimotini nazorat qilish, dalalarni tekislash va suv berish jarayonini tartibga solish suvning samarasiz sarflanishini kamaytirishga xizmat qiladi. Tomchilatib va yomg‘irlatib sug‘orish kabi texnologiyalarni joriy etish esa ekinlarning suvga bo‘lgan ehtiyojini maqbul darajada qondirishga yordam beradi. Biroq texnologiyani tanlashda ekin turi, tuproq xususiyatlari va suvning sifati hisobga olinishi zarur.

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

Uchinchidan, sho‘rlangan tuproqlarda suv tejash sho‘r yuvish tadbirlaridan voz kechish sifatida talqin qilinmasligi kerak. Ayrim maydonlarda ortiqcha tuzlarni chiqarish uchun qo‘shimcha suv talab qilinadi. Bunday sharoitda sho‘r yuvish vaqtini, me’yorini va davomiyligini ilmiy asosda belgilash, shuningdek, drenaj tizimining samaradorligini oldindan baholash zarur.

To‘rtinchidan, sizot suvlari sathini nazorat qilish muhim ahamiyatga ega. Sizot suvlari tuproq yuzasiga yaqin joylashgan hududlarda bug‘lanish ta’sirida tuzlar yuqori qatlamlarga ko‘tarilishi mumkin. Drenaj tizimining ishlashini yaxshilash, suvning ortiqcha to‘planishiga yo‘l qo‘ymaslik va sug‘orish me’yorlarini muvofiqlashtirish ikkilamchi sho‘rlanish xavfini kamaytiradi.

Beshinchidan, suv tanqisligi sharoitida monitoring tizimini takomillashtirish zarur. Tuproq namligi, sho‘rlanish darajasi va sizot suvlari sathini davriy o‘lchash asosida sug‘orish jadvalini moslashtirish mumkin. Bunday yondashuv suvni faqat kalendar muddatlariga asoslanib berishdan ko‘ra, tuproq va o‘simliklarning haqiqiy ehtiyojlariga mos boshqarish imkonini beradi.

MUHOKAMA. Sho‘rlangan tuproqlarning meliorativ holatini yaxshilashda suv tejash va tuzlarni chiqarish jarayonlari bir-biriga qarama-qarshi maqsadlar sifatida emas, balki yagona boshqaruv tizimining tarkibiy qismlari sifatida qaralishi lozim. Suvni tejash maqsadida sho‘r yuvish me’yorini asossiz kamaytirish tuzlarning tuproqda saqlanib qolishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, suvni me’yoridan ortiq berish ham iqtisodiy va ekologik jihatdan samarasiz bo‘lib, sizot suvlari sathining ko‘tarilishiga olib kelishi ehtimoli mavjud.

Shuning uchun har bir maydon uchun suv balansi va tuz balansi hisobga olinishi kerak. Suv balansi sug‘orish, yog‘in, bug‘lanish, tuproqqa singish va drenaj orqali chiqib ketadigan suv miqdorlarini o‘zaro taqqoslash imkonini beradi. Tuz balansi esa tuproqqa kiradigan va undan chiqariladigan tuzlar miqdorini baholashga xizmat qiladi. Mazkur ikki ko‘rsatkichni birgalikda o‘rganish meliorativ tadbirlarning uzoq muddatli samaradorligini aniqlash uchun muhimdir.

Suv resurslarini boshqarishda fermer xo‘jaliklari, suv iste’molchilari uyushmalari va tegishli tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlik ham alohida ahamiyatga ega. Suv taqsimoti to‘g‘risidagi ma’lumotlarning ochiqligi, sug‘orish navbatining muvofiqlashtirilishi va suvdan foydalanish hisobining yuritilishi resurslarni adolatli taqsimlashga yordam beradi. Shu bilan birga, meliorativ tadbirlarning natijasi muntazam baholanib, aniqlangan kamchiliklar asosida boshqaruv qarorlari yangilanib borishi kerak.

XULOSA. Suv tanqisligi sharoitida sho‘rlangan tuproqlarning meliorativ holatini yaxshilash kompleks yondashuvni talab qiladi. Tuproq sho‘rlanishini kamaytirish, suv sarfini maqbullashtirish va ikkilamchi sho‘rlanishning oldini olish bir-birini to‘ldiruvchi tadbirlar hisoblanadi. Amaliyotda tuproq sho‘rlanishini muntazam tahlil qilish, sug‘orish me’yorlarini maydon xususiyatlariga moslashtirish, suv yetkazish tarmoqlaridagi yo‘qotishlarni kamaytirish, suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish va kollektor-drenaj tizimlarini ishchi holatda saqlash tavsiya etiladi. Bundan tashqari, tuproq namligi hamda sizot suvlari sathini kuzatish asosida sug‘orish jadvalini boshqarish resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, suv tanqisligi sharoitida meliorativ samaradorlikka erishish suvni imkon qadar kam sarflash bilangina emas, balki uni tuproq unumdorligini saqlash va ortiqcha tuzlarni chiqarish maqsadlariga muvofiq ishlatish bilan belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev S.A., Namozov X.Q. Tuproq melioratsiyasi va gidrologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
2. Mamatov S.A., Xamrayev Sh.R., Qarshiyev R.J. va boshq. Suv tejovchi sug‘orish texnologiyalari asoslari. – Toshkent: Info Capital Books, 2022.
3. Qoraxonova Y. Sho‘rlangan tuproqlar melioratsiyasi tahlili. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2012.